

Kadonnutta arvoa etsimässä

Kolumni

ANTTI KYLLIÄINEN

Erik Ahlman oli hämmentynyt ellei peräti harmissaan. Arvofilosofina hän oli sitä mieltä, että arvot ja välineet oli selkeästi erotettava toisistaan. Arvot olivat toiminnan itsessään hyviä ja arvokkaita päämääriä, välineet taas saivat arvonsa sen mukaan, mihin niitä käytettiin ja miten hyvin ne täyttivät tarkoituksensa. Näytti kuitenkin siltä, että suomalainen sivistyneistö ei tätä ymmärtänyt. ”Yleinen kielenkäyttö nimittää sangen usein välineitä arvoiksi”, Ahlman toteaa vuonna 1920 julkaistussa kirjassaan *Arvojen ja välineitten maailma*.

Ahlman ei keksinyt kunnollista selitystä sille, miksi sellainen kohtuullisen yksinkertainen asia kuin arvojen ja välineiden erottaminen toisistaan oli niin vaikeaa. Onneksi hän ei ole näkemässä, ettemme ole vielääkään tulleet tässä asiassa yhtään viisaammiksi. Yhä edelleen me teemme iloisesti arvoista välineitä ja välineistä arvoja ymmärtämättä, että tämä virhe tekee kaiken arvopuheen täydellisen turhaksi.

Periaatteessa olisi tietenkin mahdollista ajatella, että yksi ja sama asia voisi olla näkökulmasta riippuen joko arvo tai väline. Näinhän me näyt-

täisimme käytännössä ajattelevan. Siinä missä raha on yhdelle ainoa tavoittelemisen arvoinen asia koko maailmassa, toiselle se on vain väline, jota voidaan käyttää yhtä lailla huonoihin kuin hyviin tarkoituksiin.

Tällaisen näkemyksen hyväksyminen tekee kuitenkin arvon käsitteestä hölynpölyä. Välineen nimeäminen arvoksi ja arvon määrittelemisen välineeksi vain näkökulmaa vaihtamalla tarkoittaa sitä, että yhdelle ylimpinä arvoina ovat vapaus ja turvallisuus ja toiselle Ferrari, kolmas elämäntehtäväkseen totuuden selvittämisen ja neljännelle oikeus on väline, jonka perään on kätevää huudella silloin, kun siitä on itselle hyötyä, mutta vain silloin. Jos tälle linjalle lähdetään, mikä tahansa kuviteltavissa oleva asia voidaan kelpuuttaa arvoksi tai toisaalta kuitata pelkäksi välineeksi, jolloin arvojen nimeäminen ja määrittely käy tyystin merkityksettömäksi.

Valaiseva esimerkki siitä sekamelskasta, joka arvojen ja välineiden sotkemisesta toisiinsa seuraa, ovat valtioneuvoston vuonna 2001 määrittelemät valtionhallinnon arvot: toiminnan tuloksellisuus, avoimuus, laatu ja vahva asiantuntemus,

luottamus, palveluperiaate, puolueettomuus ja riippumattomuus, tasa-arvo ja vastuullisuus.

Näistä kaikkiaan kymmenestä ”arvosta” neljä – tuloksellisuus, laatu, asiantuntemus ja palveluperiaate – on ahlmanilaisittain ajatellen tyylipuhaita välineitä, joita voidaan käyttää paitsi hyvään myös pahaan. Tuloksellisuutta tarvitsee jokainen itselleen tavoitteita asettanut organisaatio, mutta huipussaan se oli Auschwitz-Birkenauun tuhoamisleirillä, joka kahdessa ja puolessa vuodessa onnistui tuottamaan 1,1–1,5 miljoonaa vainajaa. Samoihin aikoihin toisella puolen maapalloa koottiin paras saatavilla oleva asiantuntemus Manhattan-projektiin, ja laatuakin saatiin aikaan: 250 000 ihmistä Hiroshimassa ja Nagasakissa saatiin hengiltä kirjaimellisesti kahdessa silmänräpäyksessä. Palveluperiaate taas on ensiarvoisen tärkeä kaikille asiakaspalvelua harjoittaville yrityksille, mutta sen varassa on pyritetty myös kaikkia entisiä ja nykyisiä orjayhteiskuntia.

Avoimuus, puolueettomuus, riippumattomuus ja vastuullisuus ovat välineitä nekin, mutta omanlaisiaan. Ne ovat hyveitä eli ominaisuuksia, jotka tekevät ihmisestä hyvän ihmisen ja jotka oikeassa tilanteessa oikein sovellettuina tuottavat hyvää sekä hänelle itselleen että ympäröivälle yhteisölle.

Loput kaksi – luottamus ja tasa-arvo – ovat sentään ihan oikeita arvoja ja vieläpä ihan keskeisiä sellaisia.

Sinänsä kiinnostavaa on, että yritysten ”arvot” näyttäisivät jakautuvan välineisiin, hyveisiin ja arvoihin lähes täsmälleen samassa suhteessa kuin valtionhallinnon ”arvot”. Helsingin pörssiin noteerattujen yritysten ”arvoista” 43 % on välineitä, 40 % hyveitä ja 17 % arvoja.

Jos arvot ovat enimmäkseen ”arvoja”, mitkä sitten ovat ne todelliset arvot, joista suomalaisen yhteiskunnan arvopohja muodostuu? Emme tiedä. Niin oudolta kuin se kuulostaakin, kukaan ei ole tätä koskaan selvittänyt.

Amerikkalaiset sosiaalipsykologit ovat toki kehitelleet arvojen selvittämiseen mittareita, joita suomalaiset kollegatkin ovat käyttäneet hyväkseen. Näitä mittareita koskevat kuitenkin samat ongelmat kuin kaikkea muutakin arvoihin liittyvää. Niihin sisältyvät arvoluettelot ovat

kirjava kokoelma välineitä, hyveitä ja todellisia arvoja ja niistä puuttuu useampikin ainakin suomalaisessa yhteiskunnassa keskeinen arvo. Näin esimerkiksi Shalom Schwartzin luettelo pitää sisällään sellaisia ilmiselviä välineitä kuin valta, suoriutuminen, virikkeisyys ja perinteet, kun taas Milton Rokeachin listalta puuttuvat sellaiset kohtuullisen keskeiset arvot kuin oikeus, totuus ja luottamus.

Onko arvoilla sitten lopulta väliä? Eikö riitä, että monenlaiset asiat ovat monella tapaa hyviä ja arvokkaita? Onko pakko kyetä erottamaan toisistaan itsessään arvokkaat ja muuten vain arvokkaat asiat? On väliä, ei riitä, ja on pakko.

Arvojen merkitys on siinä, että ne antavat hyvälle kasvot. Ne kertovat, mikä on tavoittelemisen arvoista itsessään, aina ja kaikissa tilanteissa, eikä ainoastaan välineenä, kulloisestakin tilanteesta ja näkökulmasta riippuen. Näin arvot antavat meille mahdollisuuden pyrkiä johonkin oikeasti hyvään ja rakentaa maailmasta aidosti parempaa.

Tämän lisäksi arvot antavat myös välineille niiden merkityksen. Välineitä tarvitaan arvojen toteuttamiseen ja niitä arvioidaan sen mukaan, miten hyvin ne täyttävät tämän tehtävän. Ilman arvoja välineet toimivat kuten keskellä avomerta ilman peräsintä ja kompassia seilaava laiva. Kylähän se pinnalla pysyy mutta ei sillä mihinkään pääse.

Suomalaisen yhteiskunnan arvopohja olisi syytä selvittää kahdesta syystä. Ensinnäkin Suomi on hyvä muttei läheskään täydellinen paikka. Se, että olemme maailman maiden joukossa kolmen parhaan kärjessä lähes kaikilla mittareilla, kertoo ehkä kuitenkin enemmän muiden surkeudesta kuin meidän erinomaisuudestamme. Meillä olisi vielä paljon parantamisen varaa, mutta parantaminen olisi helpompaa, jos tietäisimme, mihin olemme pyrkimässä.

Niin kauan kuin yhteiskunnan arvopohja on hämärän peitossa, arvojen ja välineiden sekoittuminen toisiinsa tekee yhteiskunnan kehittämisen ja parempaan pyrkimisen mahdottomaksi. Tämä näkyy poukkoilevana politiikkana ja päätöksiä, jotka vaihtuvat kulloinkin vallitsevan tuulen mukaan. Poliitikot tekevät kestäviä päätöksiä ja sitoutuvat hiilineutraalisuuteen niin kauan kuin

se ei maksa liikaa. Kun bensan ja sähkön hinnat nousevat, ollaan valmiita ottamaan takapakkia ymmärtämättä, että ilmaston kannalta tuhoisan toiminnan pitääkin maksaa, ja mielellään vielä paljon nykyistäkin enemmän. Vastaavasti kerromme mielellämme koko maailmalle allekirjoittaneemme kaikki kansainväliset ihmisoikeussopimukset niin kauan kuin rajoillemme ei ole kukaan kolkuttelemassa. Mutta kun ensimmäiset hätää kärsivät alkavat löytää tiensä tänne pohjan perille, toteamme tasavallan presidentin suulla, että emme ehkä voikaan pitää kiinni sitoumuksistamme. Kummassakaan tapauksessa ei ole kyse kahden toisilleen vastakkaisen arvon välisestä ristiriidasta, vaan välineen nostamisesta arvon asemaan.

Toinen syy on se, että keskeisimmät arvomme näyttäisivät olevan kovaa vauhtia rapautumassa. Luottamuksen tasosta kertoo paljon se, että yli 12-vuotiaista joka kahdeksas ei ole ottanut ensimmäistäkään koronarokotusta, vaikka THL:n ja STM:n asiantuntijat ovat joka torstai jo vuoden ajan kehottaneet joka ainoaa kansalaista viipymättä rokotuttamaan itsensä. Oikeuden toteutumisessa on vakavia puutteita niin kauan kuin poliisilta jää polkupyörävarkauksien lisäksi selvittämättä myös ihmiskaupparikoksia ja raiskauksia. Sivistys puolestaan on saanut rauhassa

tehdä tilaa digitaalisuudelle koululaitoksen ylimpänä arvona – siitä huolimatta, että jälkimmäistä ei parhaalla tahdollakaan voi pitää muuna kuin pelkkänä välineenä.

Arvopohjan selvittämisellä alkaa olla kiire. Hyvinä aikoina, kun olot ovat vakaat ja päällimmäisten tarpeiden voi luottaa tulevan tyydytetyiksi, pärjätään heikommillakin arvoilla. Mutta hyvät ajat alkavat olla taaksejäänyttä elämää. Tulevina vuosikymmeninä on odotettavissa monenlaista turbulenssia, kun maailman tuulet alkavat toisinaan heitellä myös pientä pohjoista onnen kulta- maata. Jos emme tulevien myrskytuulten iskiessä tiedä, mitkä ovat ne Kaikkein Arvokkaimmat Asiat, joista meidän on syytä pitää kiinni tilanteessa kuin tilanteessa maksoi mitä maksoi, saatamme hätäpäissämme aivan liian helposti tarrata aivan väärin tavaroihin. Ja silloin meidät perii hukka.

TT Antti Kylliäinen työskentelee eetikona perustamassaan yrityksessä. Hänen väitöskirjansa *Hyvän tekijät: Hyveet ja arvot yksilön ja yhteisön elämässä* tarkastettiin Helsingin yliopistossa marraskuussa 2021.

• antti.kylliainen@lykeion.fi